

UDK 322 (497.6 + 497.11) “12”
Prethodno priopćenje

VJERSKA POLITIKA “SREMSKOG KRALJA” DRAGUTINA

Elmedina Kapidžija

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Na osnovu dostupnih izvora i relevantne naučne literature u radu se analizira vjerska politika “sremskog kralja” Dragutina. Posebna pažnja posvećena je stavovima koje je u svojoj monografiji *Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini do obnove Pečke patrijaršije 1557. godine* zastupao Boris Nilević. Cilj rada je ukazati na nužnost odvajanja vjerske politike kao dijela cjelokupne vladarske politike bivšeg srpskog kralja od njegove lične vjerske pripadnosti.

Ključne riječi: Dragutin, “sremski kralj”, Mačvanska banovina, Usora i Soli, kraj XIII stoljeća, vjerska politika, hereza, franjevci, pravoslavna crkva, Boris Nilević.

Uvod

Vjerska politika “sremskog kralja” Dragutina vrlo je interesantna tematika s obzirom da se za njegovu ličnost vezuje dolazak franjevacu u Bosnu, a riječ je o vladaru koji potječe iz pravoslavnog okruženja. Uzimajući u obzir njegovo porijeklo i odgoj, moglo bi se pretpostaviti da je on radio na širenju ili učvršćivanju pravoslavlja na područjima kojima je upravljao. Međutim, sačuvani podaci govore o njegovom dobrom odnosu sa papom, koji će rezultirati dolaskom franjevacu u sjeveroistočnu Bosnu. Bilo bi dobro pokazati Dragutinovo laviranje između Istočne i Zapadne crkve sa malo više detalja nego što je to bio slučaj u dosadašnjoj literaturi. Nažalost, pri izvorima kojima mi raspoložemo nismo u mogućnosti to uraditi. Možemo prikazati samo glav-

ne linije kojima su se kretali raniji historičari u obradi ove teme.

Za pitanje o kojem je riječ od posebnog značaja su dvije vrste izvora. S jedne strane, imamo savremene latinske izvore, tj. prijepisku Dragutina s papom Nikolom IV, a s druge strane, jedan vrlo važan srpski izvor – *Žitije srpskih kraljeva i arhiepiskopa*. S obzirom da se radi o različitim izvorima, oni pružaju podatke koji su dali mogućnosti da se u literaturi formiraju dva suprotna stava u određivanju vjerske pripadnosti kralja Dragutina. Značajan broj autora koji su se na bilo koji način bavili ovom temom, pa makar i usputno, bili su skloni tvrdnji da je Dragutin vremenom prešao na katoličanstvo,¹ za razliku od drugih koji su ga prikazivali kao istaknutog pravoslavnog vladara.² No, sve te ocjene trebalo bi odvojiti od njegove vjerske politike, koja u dosadašnjoj historiografiji nije tretirana zasebno. O njoj se govorilo samo u okviru širih tematskih cjelina i to onoliko koliko je glavna tema zahtijevala.³

Kako je dio Bosne došao pod vlast bivšeg srpskog kralja Dragutina

Da bismo dobili odgovarajući hronološki okvir, smatramo da bi naše izlaganje date teme trebalo početi od Sporazuma u Deževu. Riječ je o smjeni na srpskom prijestolju između braće Dragutina i Milutina. Nakon kratkotrajne vladavine 1282. godine Dragutin se odrekao prijestolja u korist svoga mlađeg brata. Uzroci i sam čin abdiciranja nisu u potpunosti objašnjeni. Jedini poznati razlog je njegov pad s konja i povreda noge. S obzirom da povreda noge po onovremenim kriterijima nije predstavljala prepreku za obavljanje vladarskih dužnosti,⁴ moguće je pretpostaviti kako su razlozi za Dragutinovu abdikaciju bili druge prirode, a da je pad s konja poslužio kao povod. Prave uzroke možemo tražiti u tadašnjem položaju kralja Dragutina. Zbog načina na koji se domogao srpskog prijestolja,⁵ ali i njegove vanjske politike, koja se ne može

¹ Klaić V. 1882. 88; Marković I. 1904. 321-324; Perojević M. 1998. 235; Mandić D. 1968. 40.

² Stanojević S. 1936. 16-18; Ćorović V. 1999. 211; Ružičić G. 1972. 85-86.

³ Dobri primjeri za takav odnos prema ovoj tematici su radovi pojedinih franjevaca koji su u općim historijskim prikazima djelovanja svoga reda na području današnje Bosne i Hercegovine isticali ulogu kralja Dragutina u dolasku franjevaca na ove prostore. Vidi: Mandić D. 1968. 39-40.

⁴ Đurić I. 1991. 170. nap. 4.

⁵ Prije 1270. godine po ugarskom uzoru Dragutin je, kao Urošev stariji sin, unaprijed odre-

ocijeniti kao uspješna, ugled i položaj Dragutina nije bio na zavidnom nivou. Međutim, odgovor na pitanje da li je Sporazum u Deževu bio rezultat neke otvorene, organizovane pobune na čelu koje bi stajao Milutin ostaje i dalje u sferi nagađanja.⁶ Pojediniosti Deževskog sporazuma, kao što je pitanje nasljeđivanja prijestolja, također nisu poznate. Moguće je da je jedan od uvjeta abdikacije bio da srpsku krunu nakon Milutinove smrti naslijedi Dragutinov stariji sin Vladislav.⁷

Prepuštanjem prijestolja bratu Milutinu ne prestaje politička aktivnost kralja Dragutina. Pretpostavljamo da je Dragutin na osnovu Sporazuma u Deževu za sebe zadržao dio teritorije tadašnje srpske države koji se nalazio na sjeveru prema ugarskoj granici (oblasti oko Rudnika i Arilja, a vjerovatno se pod njegovom upravom nalazilo i srednje Podrinje oko Lima)⁸ i njime upravljao nezavisno od svoga brata.

Dvije godine nakon abdiciranja, zahvaljujući braku sa Katarinom, sestrom tadašnjeg ugarskog kralja, pod Dragutinovu vlast došla je i Mačvanska banovina.⁹ Na taj način i on je svrstan u niz kraljevskih rođaka koji su upravljali ovim posjedom u literaturi nazvanim i "Margaritin miraz". Još krajem XII stoljeća u borbi sa Bizantom Ugarska je proširila svoju vlast na oblasti južno od Save i tu je nastala posebna teritorijalna tvorevina vezana za pojedine ličnosti iz vladajuće dinastije. Odmah na početku data je u miraz ugarskoj princezi Margariti, koja se 1186. godine udala za bizantskog cara. Nakon čuvene

đen za nasljednika prijestolja, te je dobio titulu "mladog kralja". "Mladi kraljevi" u Ugarskoj dobivali su na upravu poseban dio države, što nije bio slučaj i sa Dragutinom. Njegovo učestvovanje u državnim poslovima također je nepoznato, moguće zbog dominantne uloge kralja Uroša. To je najvjerovatnije bio i razlog Dragutinove pobune protiv oca i preotimanje prijestolja uz ugarsku pomoć. Vidi: Ćirković S. 1981a. 352-3. O ovoj vrsti suvladarstva u nemanjčkoj državi pisala je: Ivković M. 1957. 59-80.

⁶ Stanojević S. 1936. 13.

⁷ Ovim problemom detaljnije se bavio Dinić M. 1955. 49-56.

⁸ O teritoriji koju je Dragutin zadržao za sebe nakon abdikacije vidi: Dinić M. 1978. 123-147.

⁹ U izvorima se ne može naći tačan podatak kada je sklopljen brak između Dragutina i Katarine. Ono što je sigurno jeste da je Dragutin već 1272. bio oženjen ugarskom princezom, jer se tada u sačuvanoj izvornoj građi naziva ugarskim zetom. Kao donja granica može se uzeti 1268. godina, kada se Uroš nakon neuspjelog ratovanja u Mačvanskoj banovini i zarobljavanja miri sa ugarskim kraljem Belom IV. Vrlo je moguće da je jedna od odrednica tog sporazuma bila i sklapanje ovog braka, što bi bilo sasvim u skladu sa srednjovjekovnom praksom sklapanja političkih brakova. Vidi: Ćirković S. 1981a. 352.

najeзде Tatara sredinom XIII stoljeća, Bela IV je pristupio reorganizaciji ugarske države i od nekadašnjeg "Margaritinog miraza", kojem je, između ostalog, priključio i bosanske "zemlje" Usoru i Soli,¹⁰ formirao je Mačvansku banovinu i dao je na upravu svojoj kćerci Ani Agnezi. Time je nastavljen običaj davanja ove oblasti u miraz ugarskim princezama. Posljednja u nizu ovu zemlju dobila je sestra ugarskog kralja Ladislava IV Katarina, supruga bivšeg srpskog kralja Dragutina.¹¹

Mačvanska banovina je obuhvatala prostor između Save i Drine, koji je u tom periodu bio poznat pod nazivom Srem. Ovaj naziv će se zadržati u narodnom govoru dosta dugo i otuda naziv "sremski kralj" za Dragutina, odnosno "sremske zemlje" za oblasti kojima je on upravljao.¹²

Danilo II, biograf srpskih kraljeva i arhiepiskopa, u svom djelu na dva mjesta spominje Dragutinov odlazak u Mačvansku banovinu, odnosno njegovo preuzimanje vlasti nad tom teritorijom. Nažalost, u njegovom izlaganju lahko je uočljiva proturječnost.¹³ O saboru u Deževu i Dragutinovom abdiciranju iznosi – "[...] i ustavši ode u oblasti države svoje, u zemlju zvanu Mačva, koju mu je dao tast njegov kralj ugarski".¹⁴ Na osnovu ovoga moglo bi se zaključiti da je Dragutin odmah nakon abdikacije otišao u Mačvu, odnosno da je Mačva bila pod njegovom upravom prije 1282, pa čak i ranije, ako ju je na upravu dobio od tasta koji je umro 1272. godine. Na drugom mjestu, kada govori o Dragutinovom sukobu sa braćom Drmanom i Kudelinom oko Braničeva, Danilo tvrdi da je "Posle ne mnogoga vremena, kada je novo primio vlast zemlje sremske blagočastivi kralj Stefan, nađoše se neka dva velmože koji su

¹⁰ Sredinom XIII stoljeća Bosna je podijeljena na više oblasti, a Usora i Soli našle su se pod direktnom ugarskom vlašću i u raznim kombinacijama spajane su sa susjednim oblastima, među kojima je najznačajnija bila Mačvanska banovina. Vidi: Ćirković S. 1964. 72.

¹¹ Ćirković S. 2008. 3-6.

¹² Prije osnivanja Mačvanske banovine Mađari su teritorij koji se, s njihove tačke gledišta, nalazio južno od Save nazvali "onostrani Srem". U običnom govoru naziv Srem se protegao i na rudnički kraj, susjedno od Mačvanske banovine, a možda i na ostale oblasti kojima je Dragutin upravljao. Zbog toga je Dragutin za savremenike bio "sremski kralj", a teritorija kojom je upravljao "sremska zemlja" ili Srem, mada on pod svojom vlašću nije imao onaj dio prvobitnog Srema između Save i Dunava, na koji je vremenom sveden ovaj naziv. Vidi: Dinić M. 1978. 285.

¹³ Na ovu proturječnost ukazuje Dinić u svom radu: Vidi: Dinić, M. 1978. 127.

¹⁴ Arhiepiskop Danilo. 1935. 25.

se ukorenili u državi zemlje braničevske u mestu zvanom Ždrelu [...]”¹⁵ Ovim je Dragutinovo preuzimanje Mačvanske banovine (sremske zemlje u Danilovom tekstu) vremenski usko vezao za borbe oko Braničeva koje su se odvijale krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XIII stoljeća.

Neslaganja u pojedinim poglavljima Danilovog teksta razlog su zašto ga većina autora zanemaruje u određivanju datuma kada je Dragutin došao u posjed Mačvanske banovine. Kako ni u drugim izvorima nema tačnih podataka o ovom događaju, obično se kao glavna odrednica uzima posljednji sačuvani spomen ugarske kraljice Elizabete sa titulom hercežice Mačve.¹⁶ Naime, u dosadašnjoj historiografiji općeprihvaćeno je da je Dragutin Mačvansku banovinu dobio na upravu u drugoj polovini 1284. godine, dvije godine nakon što se odrekao srpskog kraljevskog prijestolja. Tim činom uspostavljen je jedan novi srpsko-ugarski odnos, koji će u tom obliku funkcionirati do Dragutinove smrti. Bivši srpski kralj stekao je određene posjede u Ugarskoj, ali to nije značilo širenje srpske vlasti. Naprotiv, te su zemlje i dalje pripadale ugarskoj kruni, a Dragutinu je pripala uloga ugarskog vazala, osobe koja upravlja dijelom ugarske teritorije. O pravima srpske krune na ta područja nema ni govora, o čemu, između ostalog, svjedoči i Milutinov bezuspješni pokušaj da te zemlje pripoji srpskoj državi nakon Dragutinove smrti.

U širenju granica oblasti kojima je upravljao Dragutin je došao u sukob sa već spominjanom braćom Drmanom i Kudelinom, koji su kao tatarski vazali upravljali Braničevom. Zahvaljujući pomoći koju mu je pružio brat Milutin, pobjeda je bila potpuna i Braničevo je najvjerojatnije 1291. godine pripojeno Dragutinovoj zemlji.¹⁷ Time je oblast kojom je on upravljao postala približno iste veličine i snage kao Milutinova država i njom će nezavisno od brata upravljati sve do svoje smrti.¹⁸

¹⁵ Isto. 86.

¹⁶ Ristić M. 1910. 141-142.

¹⁷ Dinić M. 1978. 97; Maksimović Lj. 1981. 442-443.

¹⁸ Nakon Dragutinove smrti Milutin je pokušao pripojiti njegove oblasti srpskoj državi, ali bezuspješno. U ratnim sukobima između Milutina i ugarskog kralja Karla Roberta Mačvanska banovina ponovo je došla pod direktnu ugarsku vlast. Gotovo stoljeće kasnije ova oblast bit će data na upravu Stefanu Lazareviću kao ugarskom vazalu (isto kao i Dragutinu), s tim da su Usora i Soli vraćene pod vlast bosanskog bana. Dinić M. 1978. 53.

Dragutinova vjerska politika u sjeveroistočnoj Bosni

Dragutinova vladavina u Bosni slabo je poznata. Od izuzetne važnosti za našu temu je činjenica da rijetki sačuvani izvori govore upravo o njegovoj vjerskoj politici.¹⁹ Najvažniji događaj iz tog perioda koji se veže za njegovu ličnost i djelo je dolazak franjevaca i počeci njihovog djelovanja na teritoriju bosanske srednjovjekovne države.²⁰

Prvi kontakti Dragutina sa franjevcima zabilježeni su 1288. godine. Papa Nikola IV je iskoristio činjenicu što je Jelena, majka Dragutina i Milutina, bila katolkinja i uputio im je svoje izaslanike, franjevce Marijana i Ciprijana, sa zadatkom da pridobiju ove vladare za jedinstvo sa Katoličkom crkvom.²¹ Izgleda da je papa Nikola IV još uvijek vjerovao da se mogu provesti odluke Lionskog unionističkog sabora iz 1274. godine, u čijim je pripremama i sam učestvovao kao legat tadašnjeg pape.²² Gotovo da je nemoguće govoriti o rezultatima ove posjete i pratećih pregovora, ali može se naslutiti da je s tim u vezi bilo papino uzimanje u zaštitu Dragutina, njegovih srodnika i njegove zemlje 1291. godine.²³

Do nove suradnje sa papskom stolicom došlo je na Dragutinovu inicijativu. On se preko svog izaslanika, barskog arhiđakona Marina Žaretića, žalio na raširenost hereze u sjeveroistočnom dijelu Bosne, koji je bio pod njegovom upravom, i tražio papinu pomoć na njezinu suzbijanju. Papa Nikola IV je prihvatio njegov poziv, te je naredio provincijalu Franjevačke slavenske provincije da u Bosnu pošalje dvojicu istaknutih franjevaca koji poznaju slavenski jezik, a koji će istražiti vijesti o krivovjerju. U slučaju da ova dvojica iz određenih razloga ne budu mogli vršiti preuzete obaveze, treba im se naći zamjena.²⁴ Iz toga bi se dalo zaključiti da su ovom papinom odlukom franjevci dobili

¹⁹ Vjekoslav Klaić u nedostatku izvora zaključuje da se Dragutin u svom vladanju jedino i istakao u "vjerskim stvarima". Klaić V. 1882. 88.

²⁰ Iako je ovo pitanje i dalje ostalo zanimljivo za mnoge autore, u njegovom rješavanju oni se nisu puno udaljili od Jeleničevih postavki. Vidi: Jelenić J. 1926. 25-27.

²¹ Theiner A. 1859. 359-360.

²² Kalić J. 2009. 135.

²³ Ružičić G. 1972. 86.

²⁴ Smičiklas T. 1909. 24; Theiner A. 1859. 377-378.

pravo i obavezu stalnog djelovanja u Bosni.²⁵

Nažalost, u izvorima se sačuvala samo ova naredba pape Nikole IV da se u Bosnu pošalju dvojica franjevaca, dok se njihov dolazak i djelatnost ne mogu pratiti kroz historijske izvore. Nezahvalno je pretpostavljati da li je njihov rad bio uspješan ili ne, te da li je Dragutin bio zadovoljan njihovim radom. Djelatnost franjevaca u srednjovjekovnoj Bosni poznatija je tek od vremena osnivanja Franjevačke vikarije u XIV stoljeću.

Latinski izvori koji svjedoče o živim i jakim vezama sa Katoličkom crkvom i papom govore da je Dragutin dobro razumio politička kretanja u svojoj blizini i da ih je znao iskoristiti za vlastite interese. Dobivanje na upravu Mačvanske banovine nije značilo samo proširenje oblasti kojom je upravljao, već je Dragutin tim činom postao ugarski feudalac, te je njegova politika za naredni period (sve do njegove smrti) dobila stalan smjer. Njegove zemlje su dobrim dijelom pripadale ugarskoj interesnoj sferi, pa samim tim i interesnoj sferi papstva, odnosno Katoličke crkve. U tom pravcu treba razumijevati i njegovu vjersku politiku, odnosno kontakte sa katoličkim poglavarom koje Jelena Mrgić ocjenjuje "sasvim uobičajenim političkim potezom" i objašnjava Dragutinovim nastojanjem da se približi papi u momentu kada je papa podržavao napuljske Anžuvince u borbi za ugarsko prijestolje.²⁶ Boris Nilević s punim pravom ističe činjenicu da je njegovo približavanje papi, pored utjecaja majke i žene koje su bile katolkinje, bilo uvjetovano političkim interesima i vezama sa ugarskom državom.²⁷ Dakle, viđenje je da njegovo porijeklo i pravoslavno okrilje nije predstavljalo nešto što bi ga sputavalo u njegovim političkim potezima.

O Dragutinovom radu na suzbijanju hereze u dobivenim zemljama jasno govori i arhiepiskop Danilo II u kraljevoj biografiji. Samo Dragutinovo preuzimanje uprave nad Mačvanskom banovinom Danilo predstavlja kao zadatak da tamošnji narod upozna sa pravom vjerom.²⁸ Tu već nagovještava Dragutinovu borbu protiv širenja hereze u sjeveroistočnoj Bosni. Iako je savremenik ovih događaja, koji hvali Dragutinov rad na uvođenju pravovjerja, Danilo ne

²⁵ Jelenić J. 1926. 1-27; Mandić D. 1968. 40-41.

²⁶ Mrgić J. 2008. 62.

²⁷ On time, ustvari, opravdava Dragutinov "privremeni prelazak" na katoličku vjeru. Vidi: Nilević B. 1990. 39.

²⁸ Arhiepiskop Danilo. 1935. 14.

govori o ulozi franjevaca u tome.²⁹ Pitanje je da li je pod pravovjerjem mislio na katoličku ili pravoslavnu vjeru? U dosadašnjoj historiografiji pod pojmom pravovjerja uglavnom se podrazumijevalo pravoslavlje, ali izgleda da Danilu nije bilo važno kojoj crkvi pripadaju, već samo da ne podržavaju herezu.³⁰ Ni u jednoj rečenici Danilo ne spominje dolazak franjevaca, a s druge strane, hvali pobožnost kraljica Jelene i Katarine, koje su bile katolkinje. Uzimajući u obzir druge izvore, evidentno je da se Dragutin zaista borio protiv širenja dualističkog učenja u dijelu Bosne kojim je upravljao, ali to je radio uz pomoć franjevaca, tako da heretici sigurno nisu bili "vraćani" pravoslavlju, kako bi se moglo zaključiti iz Danilovog teksta. Osim toga, ni na jednom mjestu on ne govori o Dragutinovom traženju pomoći od poglavara Pravoslavne crkve, a da se to zaista dogodilo, ne bi propustio tu priliku da još jednom, po ko zna koji put, naglasi privrženost "sremskog kralja" pravoslavlju.

Na osnovu informacija koje pruža Danilo, prije svega, služeći se analogijama i pretpostavkama, neki autori su skloni tvrditi da je dolazak dijela Bosne pod vlast bivšeg srpskog vladara značilo i širenje pravoslavlja u tim oblastima, te upravo u to vrijeme traže početke pravoslavne crkvene organizacije na ovim prostorima.

U svojoj monografiji Boris Nilević se prihvatio krupnog zadatka da prikaže razvoj Pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini od njenih početaka do obnove Pečke patrijaršije, te je u uvodu određenu pažnju posvetio i misionarskoj djelatnosti Pravoslavne crkve u zemljama kralja Dragutina i tako se dotakao teme o kojoj mi govorimo. Nastojao je paralelno pratiti politički i crkveni život srednjovjekovne Bosne i Srbije i njihovo preklapanje krajem XIII stoljeća, kada je bivši srpski kralj dobio na upravu i dio Bosne. To je vremenski period u kojem ne može biti govora o pravoslavnoj crkvenoj organizaciji na području Bosanske države (za razliku od Huma), ali vjerovatno je da se već tada u Bosni osjećao utjecaj pravoslavlja sa područja Humske i Dabarske episkopije. Realno je pretpostaviti da je i Dragutin djelovao u tom pravcu, ali je nemoguće prihvatiti konstataciju Radoslava Grujića da je pravoslavlje "uhvatilo jačeg ko-

²⁹ Isto. 34.

³⁰ Nilević B. 1990. 36.

rena u Bosni [...] za vreme sremskog kralja Dragutina Nemanjića u Severnoj Bosni, krajem XIII. i početkom XIV. v.”³¹ Teško je u tom periodu naći osnovicu na kojoj bi se utjecaj pravoslavlja iz susjedne zemlje mogao jače vezati.

Boris Nilević je mišljenja da se Dragutin u počecima svoje borbe protiv bosanskih heretika oslanjao na pravoslavno sveštenstvo i tek nakon što se to pokazalo neuspješnim odlučio se na poziv papi.³² Međutim, potvrdu za takvo mišljenje ne možemo naći u sačuvanim izvorima. Ostaje otvoreno pitanje kakav je stvarni značaj za širenje pravoslavlja u sjeveroistočnoj Bosni imala kratkotrajna vladavina bivšeg srpskog kralja Dragutina na tim prostorima. Čini se da se tu olahko traže odgovori u tradiciji na koju bi trebalo da se nadovezuje kasniji razvitak.

U iznošenju ove teorije oslonac se traži u latinskim izvorima u kojima se javlja *bosanski* episkop Vasilije. On bi trebao predstavljati prvog pravoslavnog episkopa Bosanske episkopije, postavljenog od strane pečkog patrijarha.³³ O episkopu Vasiliju se vrlo malo zna. Spominje se samo u jednom dokumentu iz augusta 1293. godine, gdje se pojavljuje kao kraljev povjerenik zajedno sa Dubrovčaninom Vitom Bobaljevićem u Veneciji pri sklapanju ugovora o ženidbi Dragutinova sina Vladislava sa Konstancom, kćerkom Mihaila Morozinija.³⁴ U dokumentu se ne spominje da li je riječ o pravoslavnom episkopu, ali neki istraživači to uopće ne dovode u pitanje, smatrajući kao dovoljan dokaz za to samo ime episkopa koje je karakteristično za Istočnu crkvu. S druge strane, nije moglo biti riječi o bosanskom katoličkom biskupu, jer je tu funkciju u vremenu o kojem govorimo obavljao Toma.³⁵ Neodrživa je i tvrdnja da je episkop morao biti pravoslavni jer je bio u službi pravoslavnog vladara.³⁶ Postoji niz drugih primjera o uzimanju u diplomatsku službu iskusnih i sposobnih vjerskih službenika od strane vladara koji su imali sasvim drugačija vjerska opredjeljenja od tih istih službenika. Zbog nepostojanja dovoljno izvora na kojima

³¹ Grujić R. M. 1920. 41.

³² Nilević B. 1990. 38.

³³ Solvjev A. 1953. 79.

³⁴ “Io Basilio, per la Dio gracia vescovo Bassinense, vasallo e servitore del signore re Stefano, e Vito Bobalevich da Rgusi, commessi dal signore re Stefano e della signora reginan Caterina e del loro figliuolo Uladislao [...]”. Radonić J. 1934. 83.

³⁵ Solovjev A. 1953. 79.

³⁶ Filipović M. S. 1964. 3-4.

bi se mogao donijeti siguran zaključak, Boris Nilević ostavlja prostora sumnji da je Bosanska episkopija uopće postojala. Dosta uvjerljivije zvuči pretpostavka da je spomenuti "bosanski" episkop Vasilije ustvari bio mačvanski episkop, koji je djelovao na području Dragutinovih oblasti.³⁷ Tome u prilog idu izvori koji svjedoče da je krajem XIII stoljeća osnovana Mačvanska episkopija i da u Beogradu stoluje pravoslavni episkop, čemu je sigurno doprinio i rad kralja Dragutina.³⁸

Dragutinov sin Vladislav nastavio je očevim stopama vezivanja za ugarsku državu. Godine 1292. imenovan je za slavonskog hercega, dobivši od Ugarske značajne posjede na uživanje.³⁹ Nakon smrti posljednjeg Arpadovića Andrije II 1301. godine Dragutin je istakao pretenzije svoga sina na ugarsko prijestolje. U vezi s tim je i njegovo nastojanje da Vladislava oženi kćerkom erdeljskog vojvode Ladislava Apora, kod kojeg se nalazila kruna sv. Stjepana.⁴⁰ Sklapanje ovoga braka zabranio je papski legat Gentilis nazivajući Dragutina šizmatikom.⁴¹ Osim što bi se iz toga moglo zaključiti da je na papskoj kuriji Dragutin smatran pravoslavcem, ovo nam jasno govori da Dragutin u tom periodu nije imao političku podršku papskog legata, koji je pribjegao upotrebi vjerske diskvalifikacije tako često korištene u srednjem vijeku.

Dragutinova vjerska pripadnost

Dragutinova prijepiska sa katoličkim poglavarom naročito je interesantna ako se uzme u obzir činjenica da je on od rođenja, kao najstariji sin kralja Uroša I i kraljice Jelene, pripreman da naslijedi srpsko prijestolje i što se, u duhu onog vremena, puno pažnje posvećivalo njegovom religijskom odgoju. Naravno, riječ je o pravoslavlju s obzirom na ambijent iz kojeg potječe, u kojem su se muška djeca odgajala u religiji svojih očeva.⁴² Danilo II u svom

³⁷ Janković M. 1985. 55.

³⁸ Ne zna se kada je tačno organizovana ni Mačvanska episkopija. Najvjerovatnije je to bilo malo prije 1290. godine, s obzirom da je upravo iz te godine u pismu pape Nikole IV sačuvan prvi spomen beogradskog pravoslavnog episkopa. Vidi: Janković M. 1985. 50.

³⁹ Ćirković S. 1981b. 450.

⁴⁰ Rokai P. et al. 2002. 305.

⁴¹ Ružičić G. 1972. 86.

⁴² Najvjerovatnije je Dragutin odgajan onako kako je i on odgajao svoju djecu, mušku u pra-

djelu, koje je u cijelosti usmjereno na *hrišćansko proslavljanje* članova srpske vladajuće dinastije, naročito naglašava Dragutinovo odgajanje u vjeri,⁴³ kao što i sve njegove kasnije političke poteze objašnjava u skladu sa njegovom religioznošću.⁴⁴ Mora se imati na umu da su sve biografije nastale u čast osobe o kojoj se govori, te je razumljivo da su onda uglavnom slatkorječive. Tako ni ovaj tekst nije oslobođen pristrasnosti, dobrim dijelom i pretjerivanja. Prije nego što se uzmu u razmatranje informacije koje nam pruža Danilo, trebalo bi dati odgovor na pitanje s kojim ciljem je napisao ovo djelo. Jasno se mogu uočiti tendencije da se Dragutin predstavi kao idealan vladar i monah, iako u izvjesnom smislu u Danilovom tekstu zauzima tek drugorazrednu ulogu naspram svog brata Milutina kao junaka prvog reda.⁴⁵

Grupa autora koja zastupa liniju da je Dragutin ostao do smrti u pravoslavnoj vjeri uglavnom se oslanja na Danila kao na prvorazredni izvor. Kao najbolji pokazatelj da Dragutin nije napustio pravoslavlje navode podatke da se on pred smrt zamonašio i uzeo grčko ime Teoktist, te da je, po vlastitoj želji, sahranjen u pravoslavnom manastiru Đurđevi Stupovi u Rasu, čiji je ktitor i sam bio.⁴⁶ U tu svrhu poslužile su i vijesti o njegovom radu na obnovi manastira, u prvom redu Arilje, kao i bogato darivanje manastira i to ne samo u Srbiji. Njegova privrženost vjeri iskazuje se i u želji da posjeti sveta mjesta kao što su Jerusalem i Sinaj.⁴⁷

Dokument kojim je papski legat zabranio sklapanje braka između Dragutinovog sina Vladislava i kćerke erdeljskog vojvode ujedno je, za pojedine historičare, dokaz o crkvenoj pripadnosti "sremskog kralja" Dragutina. Za Gojka Ružičića ovaj akt "jasno i odlučno govori" protiv tvrdnje da je Dragutin prihvatio katoličku vjeru.⁴⁸ To je činjenica s kojom se slaže većina historičara,

voslavlju, a žensku u katoličanstvu. Vidi: Dinić M. 1964. 241-242.

⁴³ Arhiepiskop Danilo. 1935. 13.

⁴⁴ O ovim osobinama Danilovog djela raspravlja Porčić N. 2005. 135-164.

⁴⁵ Dragutin nije stekao kult kakav se može naći kod drugih članova srpske vladajuće dinastije, prije svega zato što se htjelo dokazati pravo Milutinove loze na nasljedstvo srpskog prijestolja. Ali je zato Dragutin uvažavan kao pripadnik "posvećene porodične zajednice". Vidi: Popović D. 1999/2000. 325.

⁴⁶ Đurić V. J. 1981. 423.

⁴⁷ Arhiepiskop Danilo. 1935. 33-34.

⁴⁸ Ružičić R. 1972. 85-86.

ali moramo istaći da pitanje vjerske pripadnosti Dragutina nije utjecalo na njegove političke poteze, među koje svakako treba svrstati i kontakte sa katoličkim poglavarom.

Na drugoj strani, utisak koji ostavlja Dragutinov odnos sa papskom stolicom i dolazak franjevaca u Bosnu poslužio je kao podloga na kojoj je formirana teza o prelasku “sremskog kralja” na katoličku vjeru. Iako nema potvrdu u izvorima, ova teza je uhvatila duboke korijene u djelima mnogih autora i do danas je vrlo često isticana.⁴⁹ Međutim, pokazalo se da suradnja sa katoličkim poglavarom nije morala značiti i vjersku opredijeljenost Dragutina, već njegove državnopravne aspiracije. Njemu je bilo jasno da se ne nalazi na pravoslavnom tlu (sjeveroistočna Bosna).

Zaključak

U bogatoj bibliografiji Borisa Nilevića posebno mjesto zauzima monografija *Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini do obnove Pečke patrijaršije 1557. godine*, koja predstavlja doradenu doktorsku disertaciju. Njen značaj ogleda se prvenstveno u činjenici da autor uspješno rješava neka važna pitanja iz historije Pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini, a ujedno, to je prva cjelovita studija o ovoj temi u našoj historiografiji i još uvijek predstavlja nezaobilaznu historijsku literaturu.

Detaljna analiza Nilevićevih stavova i zaključaka do kojih je došao u pitanju uspostave pravoslavne crkvene organizacije i njenog razvoja u Bosni i Hercegovini iziskivala bi dosta opširniji rad; stoga smo se mi odlučili na predstavljanje samo njegovog viđenja vjerske politike “sremskog” kralja Dragutina. S obzirom da ta tema ne zauzima posebno o mjesto u njegovom radu, mogli bismo reći da Boris Nilević svoje zaključke izvodi na osnovu stavova prethodnih istraživača, te vjersku politiku Dragutina ocjenjuje kao pomirljivu, a njegovu borbu protiv hereze kao zajednički misionarski rad dvije crkve u zaštiti interesa hrišćanstva.⁵⁰ Međutim, sačuvani izvori svjedoče da je vjerska politika “sremskog kralja” bila usmjerena prema Katoličkoj crkvi, dok vijesti o njegovim posljednjim godinama života i smrti govore u prilog tvrdnji da je u vlastitom vjerskom opredjeljenju ostao uz Pravoslavnu crkvu. Stoga je bitno

⁴⁹ Vidi nap. 1.

⁵⁰ Nilević B. 1990. 37.

podvući konstataciju da se moraju odvojeno posmatrati njegova vladarska politika od njegove vjerske pripadnosti.

IZVORI I LITERATURA

Objavljeni izvori

- Arhiepiskop Danilo. 1935. *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*. (Preveo dr. Lazar Mirković, predgovor napisao dr. Nikola Radojčić). Beograd: Srpska književna zadruga.
- Smičiklas T. 1909. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. VII. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Radonić J. 1934. *Dubrovačka akta i povelje*. Knj. 1. Sv. 1. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Theiner A. 1859. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. 1 vol. Romae.

Knjige i članci

- Ćirković S. 1964. *Istorija srednjovekovne bosanske države*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Ćirković S. 1981.a. "Srpske i primorske zemlje kralja Uroša I". *Istorija srpskog naroda od najstarijih vremena do Maričke bitke (1371)*. I. Beograd: Srpska književna zadruga. 341-356.
- Ćirković S. 1981.b. "Unutrašnje borbe početkom XIV veka". *Istorija srpskog naroda od najstarijih vremena do Maričke bitke (1371)*. I. Beograd: Srpska književna zadruga. 449-461.
- Ćirković S. 2008. "Zemlja Mačva i grad Mačva". *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*. Knj. LXXIV. Sv. 1-4. Beograd: Filološki fakultet. 4-20.
- Ćorović V. 1999. *Historija Bosne*. (Reprint izdanje). Banja Luka: Glas srpski – Beograd: Aris libri.
- Dinić M. 1955. "Odnos između kralja Milutina i Dragutina". *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 3. Beograd: Srpska akademija nauka. 49-82.
- Dinić M. 1964. "Iz naše ranije prošlosti". *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*. Knj. 30. Sv. 3-4. Beograd: Filološki fakultet. 235-246.

- Dinić M. 1978. *Srpske zemlje u srednjem veku: Istorijsko-geografske studije*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Đurić I. 1991. "Deževski sabor u delu Danila II". *Arhiepiskop Danilo II i njegovo doba*. Međunarodni naučni skup povodom 650 godina od smrti. Knj. LVIII. Odjeljenje istorijskih nauka. Knj. 17. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. 169-195.
- Đurić V. J. 1981. "Srpsko slikarstvo na vrhuncu". *Istorija srpskog naroda od najstarijih vremena do Maričke bitke (1371)*. Knj. I. Beograd: Srpska književna zadruga. 408-433.
- Filipović M. S. 1964. *Počeci i prošlost Zvorničke eparhije*. Beograd:
- Grujić R. M. 1920. *Istorija hrišćanske crkve. Pravoslavna srpska crkva*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Ivković M. 1957. "Ustanova 'mladog kralja' u srednjovekovnoj Srbiji". *Istorijski glasnik* 3-4. Beograd: 59-80.
- Janković M. 1985. *Episkopije i mitopolije srpske crkve u srednjem veku*. Beograd: Istorijski institut.
- Jelenić J. 1926. *Problem dolaska franjevaca u Bosnu i osnutak bosanske vikarije*. Split:
- Kalić J. 2009. "Država i crkva u Srbiji XIII veka". *Zbornik radova Vizantološkog instituta XLVI*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Vizantološki institut. 129-137.
- Klaić V. 1882. *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*. Zagreb:
- Maksimović Lj. 1981. "Počeci osvajačke politike". *Istorija srpskog naroda od najstarijih vremena do Maričke bitke (1371)*. I. Beograd: Srpska književna zadruga. 437-448.
- Mandić D. 1968. *Franjevačka Bosna. Razvoj i Uprava Bosanske vikarije i provincije 1340.-1735*. Rim: Hrvatski povijesni institut.
- Marković I. 1904. *Slaveni i pape*. II. (Preveo Petar Petrović). Zagreb:
- Mrgić J. 2008. *Severna Bosna 13-16 vek*. Beograd: Istorijski institut.
- Nilević B. 1990. *Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini do obnove Pečke patrijaršije 1557. godine*. Sarajevo: IP "Veselin Masleša".
- Perojević M. 1998. "Banovi Prijezda I i Stjepan I Kotroman". *Povijest Bosne i Hercegovine*. Knjiga I. Sarajevo: HKD "Napredak". 232-238.
- Popović D. 1999/2000. "Kult kralja Dragutina – monaha Teoktista". *Zbornik radova Vizantološkog instituta. XXXVIII*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. 309-326.
- Porčić N. 2005. "O spoljnopolitičkim motivima u delima Danilovog zbornika". *Istorijski časopis LII*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Istorijski institut. 135-163.

- Ristić M. 1910. *Bosna od smrti bana Mateja Ninoslava do vlade sremskog kralja Stevana Dragutina 1250.-1284.* Beograd:
- Rokai P. et al. 2002. *Istorija Mađara.* Beograd: Clio.
- Ružičić G. 1972. "Crkvena pripadnost kralja Dragutina". *Zbornik za istoriju VI.* Novi Sad: Matica srpska. 85-86.
- Solovjev A. 1953. "Svedočanstva pravoslavnih izvora o bogumilstvu na Balkanu". *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine V.* Sarajevo: Istorijsko društvo BiH. 1-103.
- Stanojević S. 1936. *Kralj Dragutin.* Beograd: Izdavačka knjižara Gece Kona A. D.

SUMMARY

THE RELIGIOUS POLICY OF DRAGUTIN, "THE KING OF SREM"

With the treaty of Deževu in 1282 Dragutin revoked the Serbian throne for the sake of his younger brother Milutin, but he kept the northern part of the Serbian state for himself. He would eventually broaden this land with new acquisitions in view of gifts (Banate of Macsó), or military conquests (Braničevo). Owing to family ties with the Hungarian royal court (he was married to Katarina, the sister of the Hungarian King) he was entrusted with the governing of the Banate of Macsó which consisted of Hungarian state territory south of the Sava River and parts of the Bosnian state – the "lands" of Usora and Soli. His religious policy will come to full extent in these parts of Bosnia. It is Dragutin who historiography considers to have invited the Franciscans into Bosnia.

Boris Nilević joined those authors who considered it logical that Dragutin worked on the spreading and strengthening of Orthodoxy, that he gave advantage to church institutions and customs from which he himself had stemmed. The religious policy of "the King of Srem" he assesses as peaceful, and his fight against heresy as common missionary work of two churches acting in the best interests of Christianity. However, one question remains unanswered: How much of an influence was the short rule of Dragutin in North-Eastern Bosnia for the spreading of Orthodox Christianity in those areas? It seems that many authors seek for an easy answer in tradition which is to be continued by later developments. The sources show that political interests were a major deciding factor in the religious orientation of the rulers in these areas. Throughout his rule

Dragutin was in good relations with Western rulers and prelates of the Catholic Church, and after he received the Banate of Macsó he was also actively involved in the political life of Hungary. Thus we should not be surprised by the fact that Dragutin was turned to the Catholic Church in his religious policy, and that he sought Papal help for his efforts to eradicate heresy. Information from the last years of his life are in favour that in his own religious commitments he remained under the wing of the Orthodox church. Because of this it is important to stress that his rule, as well as his religious policy, should be viewed separately from his own religious devotion.

Key words: Dragutin "the King of Srem", Banate of Macsó, Usora and Soli, the end of the 13th century, religious policy, heresy, Franciscans, Orthodox Church, Boris Nilević